

УДК 331.56

Я. І. Юрик,

к. е. н., с. н. с., старший науковий співробітник відділу соціально-економічних проблем праці, Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА МАСШТАБІВ БЕЗРОБІТТЯ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

Y. Yuryk,

Ph.D. in economics, senior researcher, senior researcher of department of socio-economic problems of labor, State Organization "Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine", Kyiv

THE ANALYSIS OF THE DYNAMICS AND EXTENT OF UNEMPLOYMENT IN THE DONETSK AND LUGANSK REGIONS

Здійснено аналіз динаміки та масштабів безробіття в Донецькій і Луганській областях, що дозволило виявити особливості прояву останнього, оцінити структурну асиметрію між пропозицією й попитом на працю, а також запропонувати актуальні вектори формування та реалізації державної політики з подолання й обмеження проблем безробіття цього регіону. Спрогнозовано вплив різних сценаріїв відродження Донбасу на рівень регіонального безробіття.

The analysis of the dynamics and extent of unemployment in the Donetsk and Lugansk regions was done, this analysis allowed us to reveal the features of the unemployment, and to evaluate the structural asymmetry between supply and demand for labor, and we are going to propose the relevant vectors of formation and implementation of public policies of overcoming and limitations of unemployment's problems in the region. We have prepared forecast concerning impact of different scenarios Donbass's revival to the level of regional unemployment.

Ключові слова: циклічне, фрикційне, структурне безробіття, Донецька і Луганська області.
Key words: cyclical, frictional, structural unemployment, Donetsk and Lugansk regions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження проблем безробіття, і особливо у розрізі причин його виникнення є важливим науково-практичним завданням. Циклічне, фрикційне та структурне — це види безробіття, які мають свої особливості прояву, а відтак, потребують спеціальних заходів з їхнього подолання. В той же час події, що сьогодні відбуваються в Україні, основну увагу у контексті вказаної проблематики переносять на такі області, як Донецька та Луганська.

Аналіз наукових досліджень та публікацій засвідчує, що в різні часи проблемам формування ринку праці, регулювання зайнятості та безробіття були присвячені праці багатьох вчених-економістів як вітчизняних, так і зарубіжних, зокрема, В. Близнюк, С. Бандура, О. Грішнєвої, Е. Лібанової, А. Лісогор, В. Онікієнко, І. Петрової, В. Гімпельсона, Р. Капелюшнікова, А. Коровкіна, Р. Джекмана (R. Jackman), Р. Торві (R. Turvey) та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Відаючи належне цінності попередніх наукових здобутків, вважаємо, що сьогодні перш за все нагальна

необхідність актуалізувати оцінку (в тому числі й перспективну) динаміки та масштабів безробіття в Донецькій і Луганській областях, що дозволить виявити особливості прояву останнього, оцінити структурну асиметрію між пропозицією й попитом на працю, а також запропонувати актуальні вектори формування та реалізації державної політики з подолання й обмеження проблем безробіття Донбасу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Рівень безробіття характеризує, на скільки економіка недовикористовує трудові ресурси, а також ступінь перевищення пропозиції праці над попитом на неї. Так, до кризового періоду (2008—2009 рр.) рівень безробіття в Донецькій області був нижчим, ніж у середньому по Україні, тоді як в Луганській області цей показник наближався до середньоукраїнських. Після кризи ці співвідношення змінилися на протилежні (рис. 1).

У залежності від причин в загальному безробітті виділяють наступні його види: циклічне, фрикційне і структурне. Два останні в сукупності утворюють природне безробіття [1, с. 157].

Циклічне безробіття пов'язане з коливанням ділової активності [1]. Воно виникає тоді, коли падіння сукупного попиту на товари та послуги призводить до зменшення виробництва й відповідно викликає скорочення сукупного попиту на працю. Цей вид безробіття викликаний фактичною відсутністю вільних робочих місць при значній кількості безробітних.

Для вимірювання рівня циклічного безробіття виходимо з того, що останнє представляє собою різницю між загальним рівнем безробіття та природним. У ході дослідження були зроблені відповідні розрахунки та встановлено, що природний рівень безробіття для економіки України та її регіонів у різні роки (2005—2013 рр.) становив 3—4,4% до економічно активного населення у віці 15—70 рр. З урахуванням цього на рисунках 2 та 3 представлено динаміку рівня циклічного безробіття у Донецькій та Луганській областях відповідно.

Масштаби і тривалість циклічного безробіття зростають під час спаду виробництва і знижуються під час піднесення. Зіставлення темпів зростання валово-

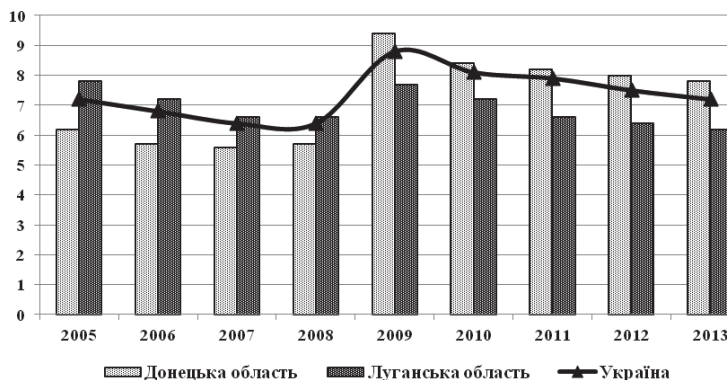
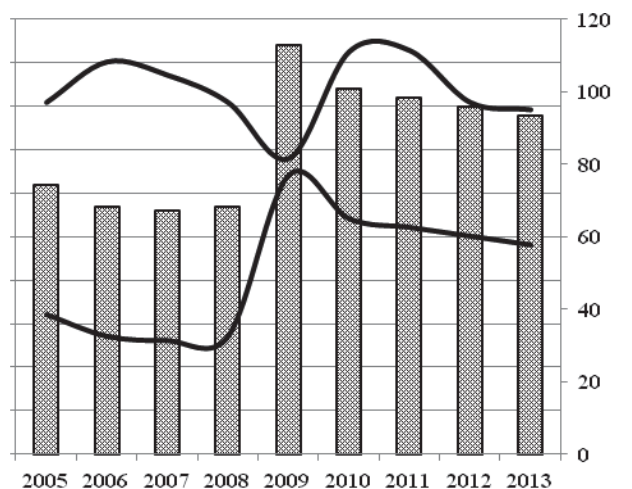

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття (за методологією МОП), % до економічно активного населення у віці 15—70 років

* Джерело: складено автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

■ Рівень загального безробіття (за методологією МОП), % до економічно активного населення у віці 15–70 років
 — Рівень циклічного безробіття, % до економічно активного населення у віці 15–70 років
 — Індекс фізичного обсягу ВРП (у цінах попереднього року, %), права шкала

Рис. 2. Динаміка рівня циклічного безробіття у Донецькій області, 2005–2013 рр., у % до економічно активного населення

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

го регіонального продукту з динамікою рівня циклічного безробіття в досліджуваних областях підтверджує цю закономірність (рис. 2, 3).

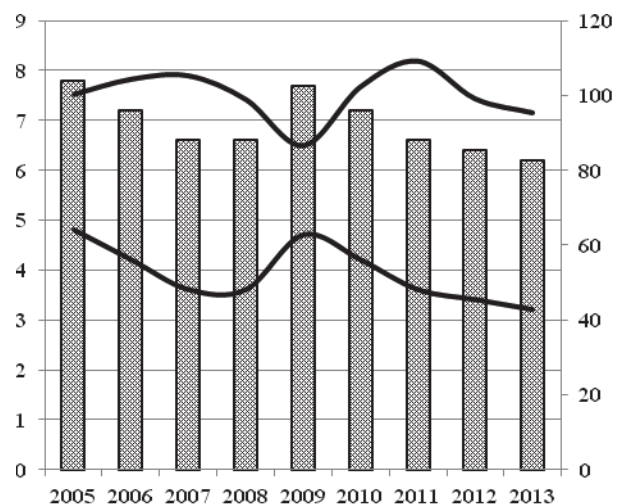
Для зменшення негативних наслідків циклічного безробіття необхідно проводити економічну політику, спрямовану на підвищення сукупного попиту. Вона може втілюватися шляхом зменшення податків, надання податкових пільг для компаній, які створюють тимчасові робочі місця, прийняття і виконання спеціальних програм забезпечення зайнятості населення, які фінансуються державою, заохочення інвестицій у модернізацію виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності продукції, стимулювання експорту.

Фрикційне безробіття пов'язане з пошуками і очікуваннями роботи [1, с. 157]. Це безробіття серед осіб, для яких пошук місця роботи, що відповідає їхній кваліфікації й індивідуальним перевагам, потребує певного часу.

Інформація про вакансії і претендентів на робочі місця недосконала і її поширення потребує певного часу. Територіальне переміщення робочої сили також не може бути моментальним. Частина працівників звільняється за власним бажанням у зв'язку зі зміною фахових інтересів, місця проживання тощо. Тому фрикційне безробіття носить переважно добровільний і короткостроковий характер: у цієї категорії безробітних є "готові компетенції" до роботи, які можна продати на ринку праці.

Способом зниження цього виду безробіття є збільшення прозорості ринку праці та підвищення мобільності трудових ресурсів.

Фрикційне безробіття непомітно переходить в іншу категорію, яку називають структурним безробіттям [1, с. 157]. Досліджуючи природу цього явища, Р. Торві (R. Turvey) описує його як невідповідність між наявними вакантними

■ Рівень загального безробіття (за методологією МОП), % до економічно активного населення у віці 15–70 років
 — Рівень циклічного безробіття, % до економічно активного населення у віці 15–70 років
 — Індекс фізичного обсягу ВРП (у цінах попереднього року, %), права шкала

Рис. 3. Динаміка рівня циклічного безробіття у Луганській області, 2005–2013 рр., у % до економічно активного населення

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

робочими місцями та кількістю безробітних таким чином, що якщо останнім були доступні необхідні навички і/або вони були достатньо мобільні, то рівень безробіття б знизився [2].

Структурне безробіття виникає внаслідок:

- технологічних змін;
- змін у структурі попиту, а відтак, і виробництва продукції та послуг різних галузей економіки¹;
- у тому випадку, коли ринок праці не встигає пристосуватися до цих коливань через низьку мобільність робочої сили, неефективну систему професійної підготовки та перепідготовки кадрів, а також недосконалість інформації про можливі вакансії, до якої має доступ безробітний. Відтак, якщо циклічне безробіття є наслідком відсутності попиту на робочу силу, то структурне пов'язано з нездатністю ринку праці повністю і якісно задовольнити існуючий попит на працю.

Структурні зміни в попиті на робочу силу та її пропозиції (кількість вільних робочих місць (вакантних посад), про які повідомили роботодавці² та чисельність безробітного населення відповідно) у випадку їх помітного розходження призводять до структурних дисбалансів на національному та локальних ринках праці, тобто ситуацій, коли професійно-кваліфікаційна, освітня, галузева або регіональна структури безробітного населення не збігаються з відповідними структурами вакантних робочих місць.

Для кількісного вимірювання структурних дисбалансів на вітчизняному ринку праці нами розраховано рівень структурного безробіття (регіонального та галузевого), згідно підходу, запропонованого авторами Р. Джекманом (R. Jackman) і С. Рупером (S. Roper) в їхній праці [3]. Зазначений показник відображає, в якій мірі існує на регіональному чи галузевому ринках праці безробіття пояс-

¹ З двох вищезазначених причин незбалансованості структури пропозиції та попиту на працю, пріоритет сьогодні в Україні належить нерівномірним змінам попиту на галузеву продукцію.

² Необхідно відзначити, що статистика кількості вільних робочих місць (вакантних посад), про які повідомили підприємства, установи, організації державну службу зайнятості з ряду причин не відображає всієї потреби в робочій силі. В своєму дослідженні ми виходили з припущення, що рівень незареєстрованих вакансій суттєво не відрізняється за секторами економіки України.

нюється якісною невідповідністю характеристик попиту та пропозиції робочої сили.

Результати розрахунків узагальнено та представлено на рисунках 4—9.

Зокрема на рисунку 4 відображено дані, щодо динаміки обсягу регіональних структурних безробітних, тобто фактично кількість безробітних, яких необхідно перемістити в інші регіони для досягнення структурної рівноваги.

Максимальне значення вказаного показника збігається з періодом фінансово-економічної кризи, що відбувається на фоні зростання загальної чисельності безробітних (+38% проти 2007 р.) та істотного скорочення попиту на робочу силу (кількість вакансій скоротилась на 61,2% порівняно з 2007 р.). А вже з 2010 р. рівень регіонального структурного безробіття поступово знижується (з 3,69% в 2009 р. до 2,34% в 2013 р.), що відповідає тенденції скорочення і загального рівня безробіття (з 8,8% в 2009 р. до 7,2% в 2013 р.) [4].

У цілому, як видно на рис. 6, протягом досліджуваного періоду частка регіонального структурного безробіття в загальній кількості безробітних була доволі стабільною (коефіцієнт варіації становить 12,7% або 8,9% — за умови неврахування кризового 2009 р.), а з огляду на отримані значення, можна говорити про постійне існування в економіці України біля третини безробітних, які за своєю регіональною приналежністю не відповідали пропонованим їм вакансіям.

Регіональне структурне безробіття, продиктоване кон'юнктурними змінами в регіональних економіках, обмежується в першу чергу можливостями міжрегіональних переміщень робочої сили та недосконалістю інформаційної інфраструктура, яка б забезпечувала суб'єктів ринку необхідними даними стосовно пропозиції та попиту на працю.

Протягом досліджуваного періоду (2000—2013 рр.) Луганська і особливо Донецька області майже завжди були серед регіонів з найбільшими структурними дисбалансами (рис. 4—6). Так, до 2009 р. для Донецької області була характерною ситуація, за якої відносно великій кількості вакантних робочих місць відповідав невисокий рівень безро-

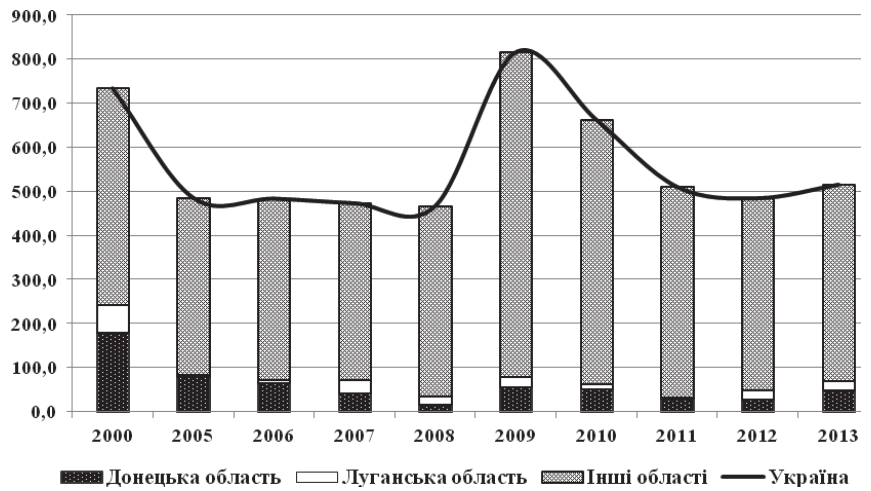

Рис. 4. Динаміка обсягу регіонального структурного безробіття в Україні, 2000—2013 рр., тис. осіб

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

бітних. Після кризи характер співвідношення цих показників змінився на протилежний. В Луганській ж області протягом всього досліджуваного періоду зберігалась ситуація, за якої відносно високий рівень безробіття поєднувався з відносно малою кількістю вакантних робочих місць.

Характер процесів руху (прийому, вибуття) робочої сили на ринках праці не в останню чергу впливає на структурні дисбаланси. Так, у Донецькій і Луганській областях встановилась значима від'ємна кореляційна залежність між інтенсивністю руху робочої сили та кількістю безробітних на одну вакансію. Таким чином, зниження масштабів перерозподільчих процесів на цих регіональних ринках праці призводили до підвищення тиску на останні, а отже і в цілому на національний ринок праці.

На рис. 7 та 8 представлено обсяги галузевого структурного безробіття Донецької та Луганської областей, тобто фактично кількість безробітних за галузями, які в силу структурних змін в регіональній економіці вже не потрібні в своїх галузях.

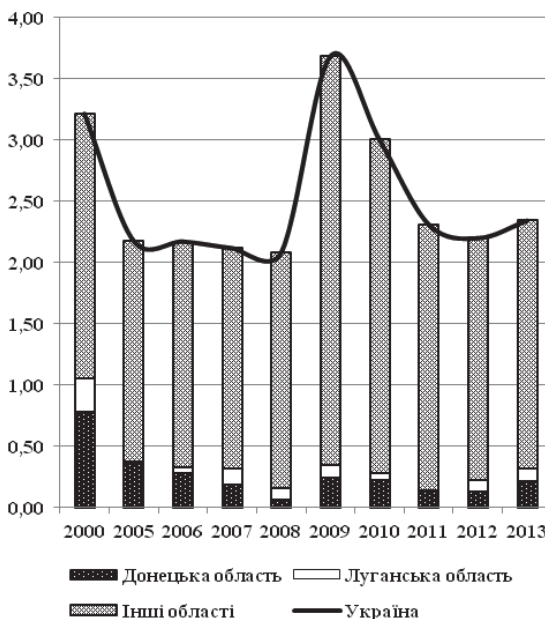

Рис. 5. Рівень регіонального структурного безробіття, у % до економічно активного населення

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

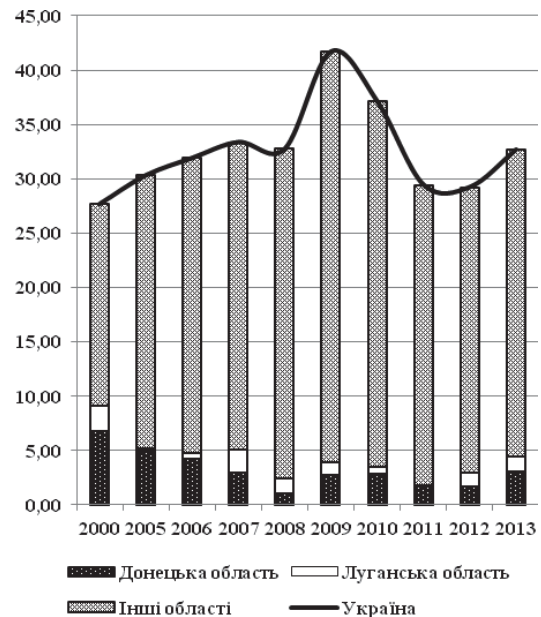

Рис. 6. Рівень регіонального структурного безробіття, у % до загального безробіття

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

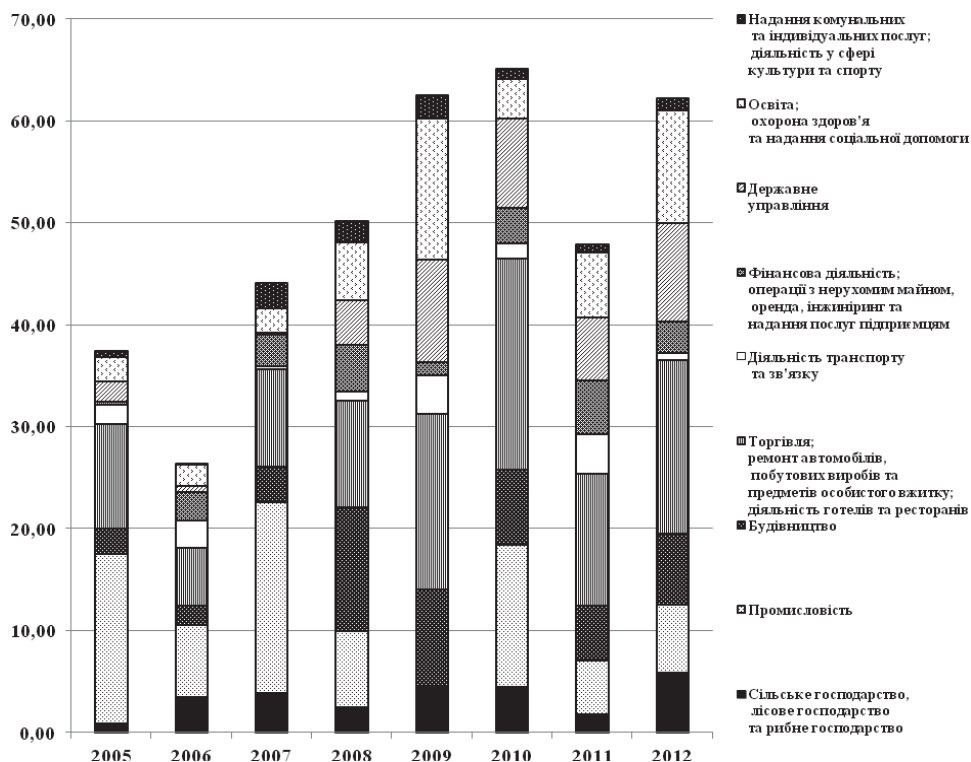

Рис. 7. Обсяг галузевого структурного безробіття в Донецькій області, 2005–2012 рр. тис. осіб

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Як бачимо, для обох областей спільним є максимальне зростання обсягів галузевого структурного безробіття в 2010 р., тобто після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., у результаті якої відбулися зміни споживчого попиту на товари та послуги, з одного боку, а з іншого — зміни структури виробництва, що відреагувало на зміну спожив-

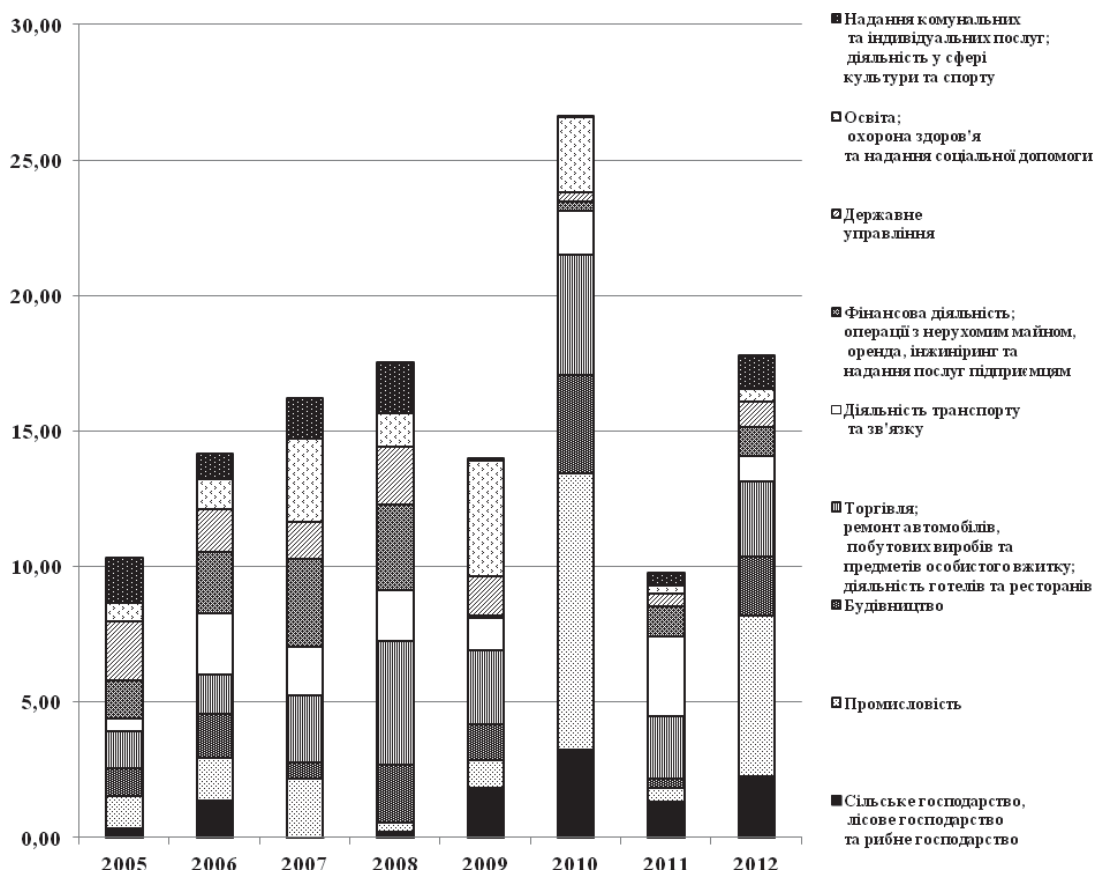

Рис. 8. Обсяг галузевого структурного безробіття в Луганській області, 2005–2012 рр. тис. осіб

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

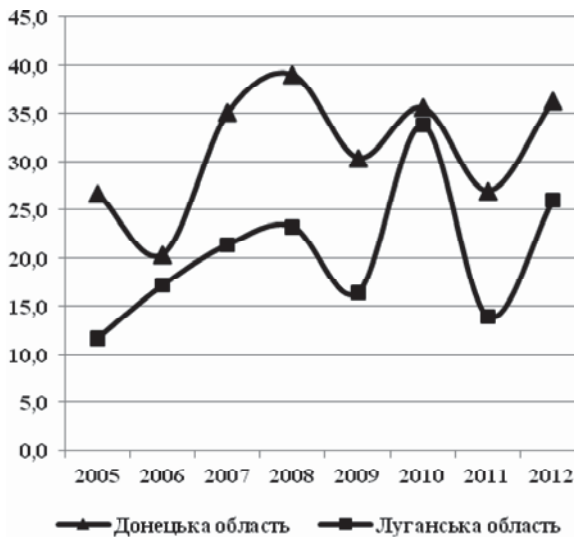

Рис. 9. Рівень галузевого структурного безробіття у Донецькій та Луганській областях, у % до загального безробіття

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

чого попиту. Очевидно, що криза зачепила галузі по-різному. Звідси цілком очікуваною стала найбільша кількість структурних безробітних у промисловості та торгівлі, галузях, що є більш чутливими до коливань ринкової кон'юнктури.

Протягом аналізованого періоду частки галузевого структурного безробіття в загальному обсязі безробітних обох областей характеризувалися значними коливаннями (рис. 9). В середньому ж близько 30% (Донецька область) та 20% (Луганська область) галузевої пропозиції робочої сили не відповідали поточному попиту на неї.

По завершенню кризових процесів, що вже сьогодні відбуваються в Донецькій та Луганській областях, на останні чекає період структурної і технологічної перебудови їх економік, які необхідно переорієнтувати з добувних галузей, на виробництво кінцевого продукту з високою доданою вартістю. Відтак, з високою ймовірністю

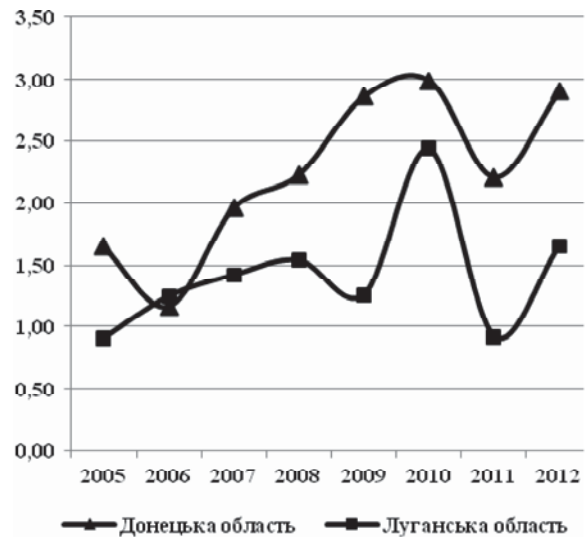

Рис. 10. Рівень галузевого структурного безробіття у Донецькій та Луганській областях, у % до ЕАН

* Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

обсяги структурного безробіття зростуть, виникне загроза безробіття для тих, хто через галузеву приналежність своє професійної роботи не відповідатиме пропонуваним в новій економіці вакансіям (шахтарі, частково металурги й машинобудівники).

Отже, для мінімізації структурного безробіття необхідно вживати заходів, орієнтованих на створення адекватної змінам попиту на робочу силу системи підготовки та перепідготовки кадрів; сприяння професійної та територіальної мобільності робочої сили; забезпечення інформаційної прозорості ринку праці. В іншому випадку зміни в структурі попиту та виробництва товарів і послуг галузей будуть неузгодженими зі структурою кадрів, що стане перешкодою на шляху до стабілізації соціально-економічної ситуації та економічного зростання країни в цілому.

В умовах сьогодення дослідження цього типу безробіття з точки зору формування політики держави в сфері зай-

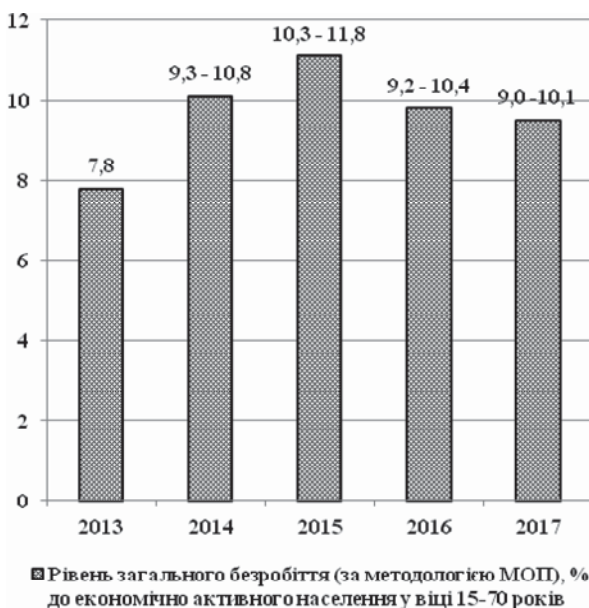

Рис. 11. Прогнозна оцінка рівня безробіття у Донецькій області, 2014 — 2017 рр., у % до економічно активного населення (сценарій 1)

Джерело: розраховано автором.

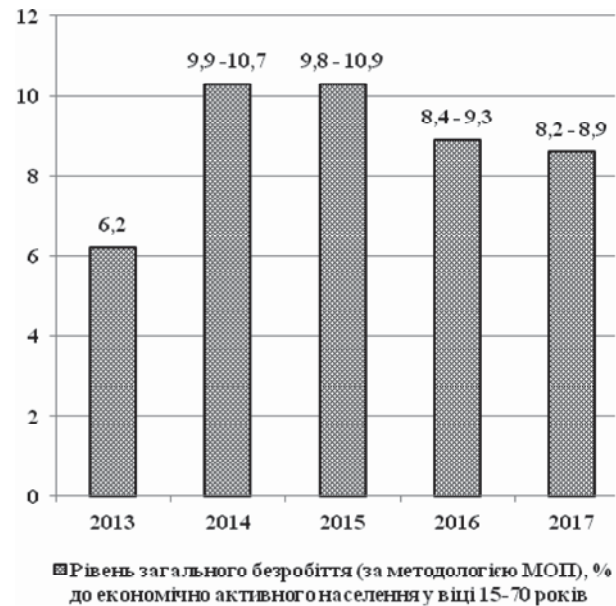

Рис. 12. Прогнозна оцінка рівня безробіття у Луганській області, 2014 — 2017 рр., у % до економічно активного населення (сценарій 1)

Джерело: розраховано автором.

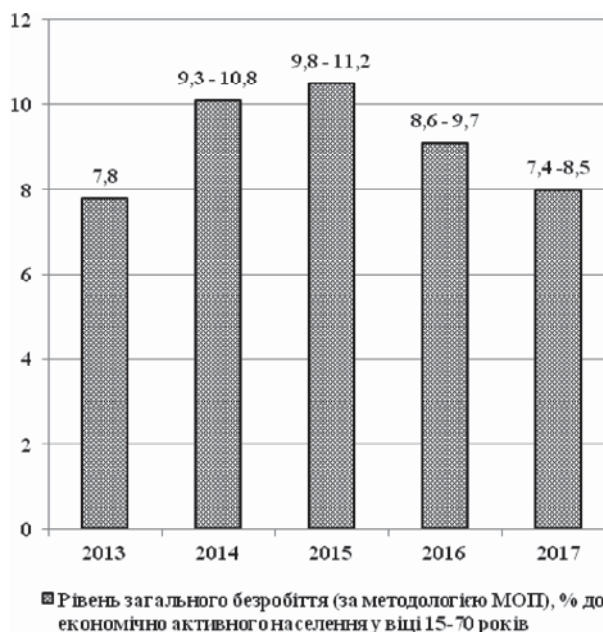

Рис. 13. Прогнозна оцінка рівня безробіття у Донецькій області, 2014 — 2017 рр., у % до економічно активного населення (сценарій 2)

Джерело: розраховано автором.

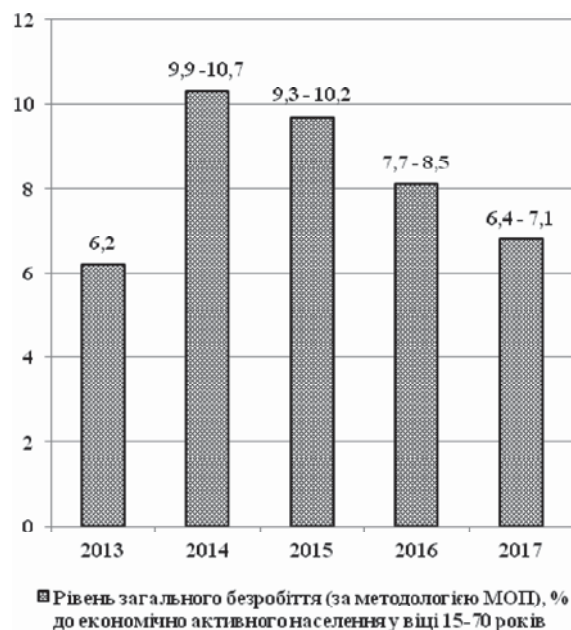

Рис. 14. Прогнозна оцінка рівня безробіття у Луганській області, 2014 — 2017 рр., у % до економічно активного населення (сценарій 2)

Джерело: розраховано автором.

нятості є особливо актуальним, оскільки заходи з розвитку інфраструктури ринку праці менш ресурсоемні на відміну від політики відкриття нових робочих місць, і так само ведуть до зниження існуючого рівня загального безробіття.

Побудова економічного прогнозу, заснованого на використанні економіко-математичних моделей взаємозв'язку явища з факторами, що його визначають, не обходиться без попереднього встановлення екзогенних змінних або сценарних умов. Відтак, прогнозування рівня безробіття на Донбасі нами оцінюється за двома сценаріями розвитку локальної ситуації, яка безпосередньо пов'язана із загально-економічним станом, інвестиційними можливостями країни та міжнародних донорів.

Перший сценарій. Економічне відновлення відбуватиметься на не модернізованій технологічній базі, без підвищення продуктивності праці, а власне за рахунок більшого залучення робочої сили. Зростання попиту на робочу силу можна очікувати в частині низькокваліфікованих працівників, робітників з інструментом, кваліфікованих робітників (синіх комірців). Збільшення оплати праці не передбачено. Можливим є лише приріст номінальної заробітної плати в межах зростання споживчих цін.

За цим сценарієм прогноз (точковий та інтервальний) рівня безробіття в Донецькій та Луганській областях представлено на рисунках 11, 12 відповідно.

Другий сценарій. Передбачається економічне відновлення та подальша модернізація економіки Донбасу на новітній технологічній основі. На початку зростання зайнятості відбуватиметься за рахунок створення робочих місць у будівництві, розвиток якого матиме мультиплікативний ефект (з 2016 р.).

Як вже зазначалось, нова економіка Донбасу збільшить попит на робочу силу з достатньо високою кваліфікацією. Підприємства здійснюватимуть трудову мобілізацію як із місцевого населення, так і із інших регіонів України.

За даним варіантом розвитку прогноз рівня безробіття в Донецькій та Луганській областях представлено на рисунках 13, 14 відповідно.

³ Істинні значення досліджуваного показника в майбутньому можуть відрізнятись від прогнозу, оскільки має місце вплив позаекономічних факторів, викликаних воєнізованим конфліктом в країні.

Як бачимо, за обома сценаріями 2014—2015 роки характеризуватимуться зростанням рівня безробіття в досліджуваних регіонах, а зниження зазначеного показника можна очікувати з 2016 р.³

Підсумовуючи результати дослідження, відзначимо, що політика відновлення та розвитку ринку праці Донбасу буде знаходитись в площині:

- реалізації проектів зі створення нових робочих місць на базі місцевих ресурсів та залучення інвестицій;
- сприяння підвищенню мобільності робочої сили;
- стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва на місцевому рівні;
- сприяння перенавчанню та отриманню нових професій для зайняття новостворених робочих місць.

Література:

1. Макконнелл К.Р., Брю С.А. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 — х т. Т. 1. / К.Р. Макконнелл, С.А. Брю: пер. с англ. — 11 изд. — М.: Республика, 1995. — 400 с.
2. Turvey R. Structural change and structural unemployment / R. Turvey // International Labour Review. — 1977. — Vol. 116, № 2. — P. 209—215.
3. Jackman R. Structural unemployment / R. Jackman, S. Roper // Oxford bulletin of economics and statistics. — 1987. — Vol. 49. — Issue 1. — P. 9—36.
4. Економічна активність населення України 2013: стат. зб. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 197 с.

References:

1. McConnell, Campbell R. and Brue, Stanley L. (1995), *Economics: principles, problems and policies*, 11th ed, Respublika, Moscow, Russia
2. Turvey, R. (1977), "Structural change and structural unemployment", *International Labour Review*, vol. 116, no. 2, pp. 209—215.
3. Jackman, R. and Roper, S. (1987), "Structural unemployment", *Oxford bulletin of economics and statistics*, vol. 49, pp. 9—36.
4. *Ekonomichna aktyvnist naseleennia Ukrainy u 2013 rotsi* [Economic activity of the population of Ukraine in 2013]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2014 р.